
ЕКОНОМІКА ПРОМИСЛОВОСТІ

УДК 338.12.015

Філіпішин І. В.

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Дослідження стану національної економіки направлене на виділення макроекономічних чинників і ситуацій, що впливають на розвиток промислового підприємства. Чутливість до них і опірність негативним подіям залежить від внутрішнього устрою підприємства.

Ключові слова: розвиток підприємства, чинник, ситуація, подія, національна економіка, проблемний стан

Investigation of the national economy is focused on the allocation of macroeconomic factors and situations that affect at the development of industrial enterprises. Sensitivity to them and resistance to negative events depend on the internal structure of enterprise.

Keywords: development of the enterprise, factor, situation, event, national economy, problem state

В даний час промислові підприємства України знаходяться в стані низької економічної ефективності, з високою мірою ризику втрати життєздатності. Нинішній стан промисловості обумовлено неадекватними заходами держави по її реструктуризації в період перехідної економіки. Перш за все, не було враховано інверсійний характер промисловості, протиріччя між реальним сектором і фінансовою сферою, відмінності з економіками інших країн світу і глобальні тенденції в світі [1].

Ваговитим бар'єром впродовж останніх п'ятнадцяти років послужила приватизація, що проводилася, за схемою "банкротизація державного підприємства, продаж його майна за надмірно заниженою вартістю, створення на його основі нового підприємства інвесторами, які орієнтовані на здобуття максимального прибутку в стислі терміни" [2, с. 63].

Чутливість до зовнішніх чинників і низький рівень стійкості багато в чому обумовлено внутрішніми управлінськими і технологічними причинами.

Аналізу структури і динаміки національної економіки, чинників її розвитку і економічних циклів, кризисних явищ галузевого і глобального масштабів присвячена велика кількість науково-дослідних робіт учених і фахівців: О.І. Амоши, В.М. Гейця, В.М. Гриньової, А.І. Даниленка, Б.М. Данилишина, М.Г. Жулинського, Е.М. Либанової, Б. Мундіаля, Л.М. Фрейкмана та ін. [1, 3, 4, 5, 6, 7]). Виявленню особливостей і визначенню пріоритетних завдань модернізації і поліпшення соціально-економічного стану підприємств в умовах трансформаційної економіки присвячено роботи [1, 8, 9, 10].

Проте, аналіз чинників розвитку і виявлення основних причин проблемного стану підприємств вітчизняної промисловості, а також аргументація основних напрямів щодо виходу із стану, що склався, продовжують залишатися актуальними науково-практичними завданнями [11].

Метою статті є виявлення і аналіз чинників, подій, ситуацій і тенденцій в національній економіці і внутрішньому середовищі промислового підприємства, які істотно впливають на його розвиток.

В умовах постіндустріальної епохи світової економіки розвиток підприємств ґрунтується на їх здібності до навчання, впровадження сучасних стандартів бізнесу,

інноваційної активності і адаптації до нових реалій. На рис. 1 візуалізовано кластери країн світу по трьох характеристиках економічного розвитку – частка підприємств (de1), що вкладають свої грошові кошти в банки, частка підприємств (de2), що упровадили стандарти ISO, і частка підприємств (de3), що надають для своїх співробітників курси підвищення кваліфікації, семінари, тренінги.

Міжнародні рейтинги розвитку країн в світі свідчать про істотне відставання національної економіки від економік розвинених країн (рис. 2). За індексом глобальної конкурентоспроможності економіки (WEF), що складається щорік Усесвітнім економічним Форумом, Україна в 2010 р. зайняла 89 місце серед 139 країн, опустившись з 82 місця серед 133 країн у 2009 р., поступаючись багатьом пострадянським державам, тоді як в 2006 р. знаходилася на 69 позиції. При збереженні стану економіки на рівні 1997 р. її позиція в 2008 р. визначена на 48-м місці. Найбільше падіння рейтингу конкурентоспроможності країни відмічене в 2004-2006 рр., в період політичної нестабільності. Відзначимо, що WFF враховує якість інституцій, інфраструктуру, макроекономічну стабільність, освіту, розвиненість фінансового ринку, технологічний рівень, інноваційний потенціал і ін.

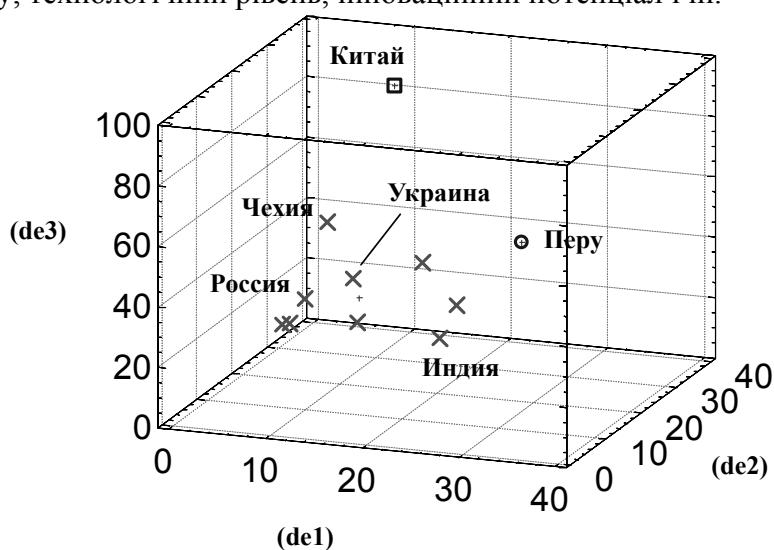

Рис. 1. 3D- графік угруповання країн за трьома характеристиками економічного розвитку

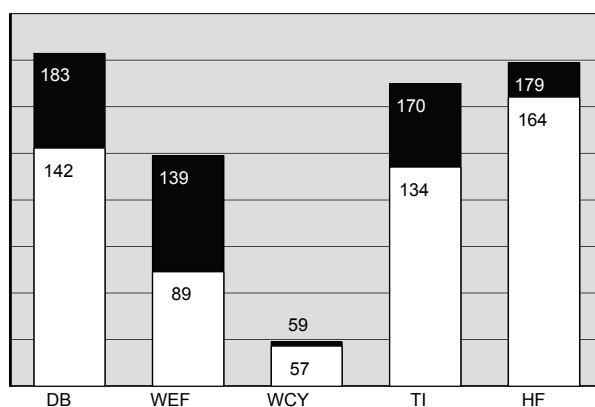

Рис. 2. Позиції України в міжнародних рейтингах в 2010 р.

Україна віднесена на 57 позицію в рейтингу конкурентоспроможності World Competitiveness Yearbook (WCY), що охоплює в 2010 р. 56 країн світу і відображує характеристики стану економіки, ефективності уряду, ефективності бізнесу і стану інфраструктури. У 2009 р. серед 56 країн світу Україна займала 54 місце.

У рейтингу ведення бізнесу (DB), який враховує легкість відкриття бізнесу, ліцензування, підбору кадрів, здобуття кредитів, захист прав інвесторів і ін., Україна в 2010 р. зайняла 142 місце з 183 країн проти 145 місця в 2009 р. з 181 країни.

На думку світових агентств в Україні продовжує прогресувати рівень корупції, на що вказує 146 і 134 позиції по індексу корумпованості (TI) з 180 і 170 країн в 2009 і 2010 р., відповідно. За індексом економічної свободи (HF) наша країна зайняла 162 і 164 місця з 179 країн в 2009 р. і 2010 рр., що характеризує її як країну із невеликою економікою.

Згідно рейтингу «Global Innovation Index», у якому Україна перемістилася в 2010 р. на 61 місце з 79 в 2009 р., можна вважати про "середній" рівень сприйняття її інноваційного потенціалу в світі. Хоча, як відзначають фахівці, за 20 років пострадянського розвитку України сталася деградація структури економіки від високотехнологічної індустріальної до сировинної, добувної, а науково-технічного рівень істотно знизився [12].

У відновний для економіки України період, з 2000 р. по 2010 р., не було усунуто проблеми перехідного періоду, зокрема, структурні деформації і диспропорції в розподілі капіталу, прогалини в акумуляції інтелектуального капіталу і негативні чинники ділового оточення, енергозалежність та інші. Ці проблеми підсилюють негативні тенденції в промисловості і відставання економіки від економік в розвинених країнах світу.

Відносно інвестиційного клімату слід враховувати думку Цюріхської групи, згідно якій низький або помірний темп зростання економіки не може забезпечувати загальний надприбуток, який є домінуючим у виборі інвестиційних проектів [13]. А в доповіді про світовий розвиток ООН [14] зроблено висновки про низьку залежність доданої вартості від інвестицій в країнах з низькою прибутковістю, що приводить до тривалого періоду повернення інвестиційних вкладень в галузях з низькою доданою вартістю і незначного фінансування зростаючих галузей.

Інвестиційну привабливість національної економіки і її господарюючих суб'єктів практично неможливо підсилити в умовах корупції, інформаційної непрозорості, тінезації економіки, невідповідності якості продукції і управлінських технологій світовим стандартам. Приливу інвестиційних ресурсів в український бізнес перешкоджають також: політична нестабільність, податки, корупція, дефіцит фінансових ресурсів, труднощі в здобутті ліцензій і дозволів на підприємницьку діяльність, доступ до земельних ресурсів, низький рівень освіти і кваліфікації працівників, податкове регулювання, криміногенна ситуація.

Дані чинники, події і ситуації відносно розвитку окремо взятого промислового підприємства можуть характеризуватися невизначеністю унаслідок неоднозначності їх інтерпретації, вузьконаправленого і сфокусованого на окремих аспектах (ракурсі) сприйняття і нечіткої оцінки важливості – тобто унаслідок формування контексту – семантичних умов інтерпретації подій і сенсів їх значення, що мають на увазі.

Контекст пояснює суть, значення і важливість конкретної події. Показники, що характеризують або пов'язані з подіями, розбиваються на дві групи. До першої групи відносяться показники, чутливі до вибраного контексту, а до другої – не чутливі.

У першій групі виділяються специфічні показники (дані) події, які мають певне значення лише в рамках обмеженого контекстного діапазону, зміна якого може привести до спотворення даних. Наприклад, поняття руху фінансових коштів відрізняється в контекстах формування фонду заробітної плати і надходження грошових коштів. Загальні дані про події чутливі до контексту, в рамках якого вони відбуваються. Так, замовлення матеріалу з

відмінними якісними характеристиками від заявлених в специфікації, є помилковою опцією. Як групу нечутливих до контексту показників відзначимо показники кількості споживачів і зростання ємкості ринку.

Контекстні показники подій можуть вплинути на вибір рішення в питаннях установки нового устаткування, виходу на нові ринки, впровадження у виробництво нових видів продукції. Чутливість до контексту підвищується за допомогою врахування характеристик ринкового середовища, наявності джерел фінансових ресурсів, конкурентної позиції, управлінських цілей і так далі.

Події E_j^i використовуються при побудові причинно-наслідкового зв'язку і формуванні відповідних асоціативних правил за типом "якщо..., то...". При цьому одні події пов'язані між собою інцидентними зв'язками $e_{j\varphi}$ ($j, \varphi \in J$), інші ж, навпаки, не мають чітко вираженого зв'язку:

$$e_{j\varphi} = (E_j^i, E_\varphi^i) = \begin{cases} 1, & \text{якщо } E_j^i < E_\varphi^i, \\ 0, & \text{інакше.} \end{cases}$$

На основі зв'язків $e_{j\varphi}$ формується матриця інцидентності подій $[ME]_{J \times J}^i$, характерних для i -ї проблеми, яка використовується як окремий елемент бази знань. Візуалізація матриці $[ME]$ забезпечується орієнтованим графом подій DE^i , як показано на рис. 3.

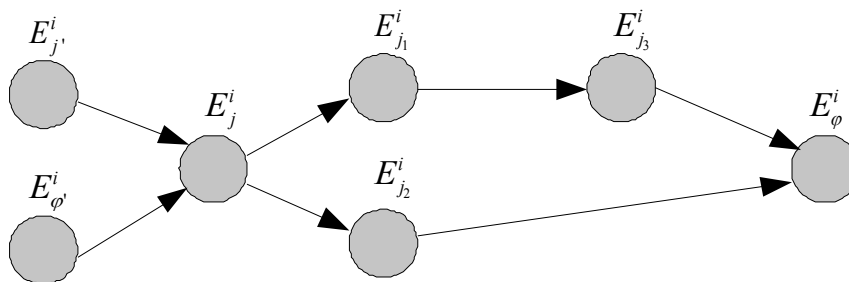

Рис. 3. Орієнтований граф подій

Відповідно, отримуємо, що виникнення однієї події може привести до послідовного і паралельного виникнення інших подій. Наприклад, якщо підприємство не проводило аналіз споживчих чекань, то знизилася споживча цінність продукції, далі зменшився попит і скоротилися обсяги грошових надходжень.

Як видно з прикладу, події пов'язані з вимогами споживачів і відхиленнями від них параметрів пропозиції продукції. У загальній постановці аналізу процесів розвитку і виявлення проблем контроль за виконанням вимог має важливе значення з позиції виявлення основної причини розвитку проблемної ситуації і погіршення стану підприємства. Отже, події, пов'язані, перш за все, з невиконанням вимог, можуть бути основною причиною низької ефективності діяльності підприємства.

Відповідно до концепції загального управління якістю і стандартом ISO 9000:2000 у вимірі, аналізі і поліпшенні якості виконання вимог зацікавлених суб'єктів на підприємстві основна увага приділяється споживчим вимогам. Переважаюча безліч сучасних теоретико-практических розробок за своєю суттю дотримуються клієнтоорієнтованої парадигми

управління, тому можна передбачити, що для підприємств найбільш пріоритетними є споживчі вимоги.

Угрупування подій повинне вироблятися з точки зору черговості і масштабності реагування на них за допомогою розробки і реалізації стратегій, ініціації інноваційних і інвестиційних проектів, нових виробничих програм і тому подібне (рис. 4).

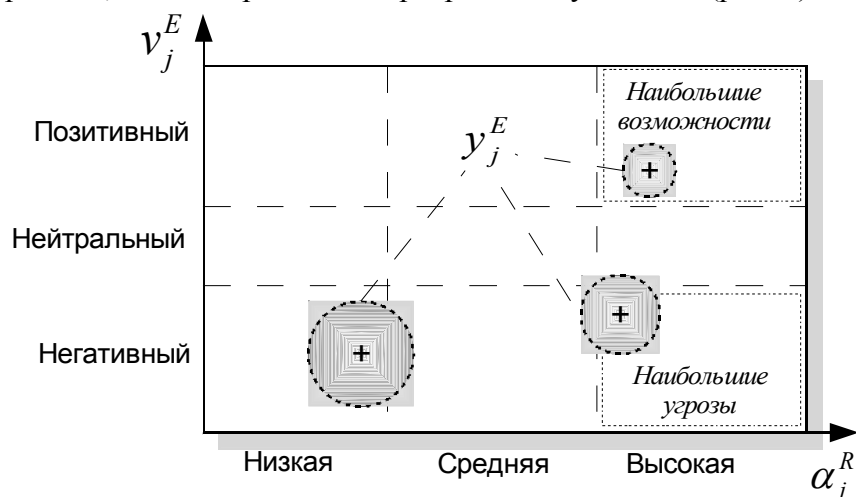

Рис. 4. Графічне представлення угрупування подій

До зовнішніх фінансових чинників, погіршуючих умови розвитку промислових підприємств, відноситься відсутність повноцінного ринку капіталу, орієнтованого на задоволення потреб розширеного фінансування підприємств. Ринку капіталу акумулює і розподіляє необхідні обсяги фінансових ресурсів для забезпечення розвитку підприємств і крупних промислових комплексів. Про проходження етапу зародження ринку капіталу свідчить активне становлення банківської системи, страхових і пенсійних фондів, фондового ринку. Проте спочатку етапи зародження і накопичення активів відбувалися у відриві від потреб реального сектора, що привело до диспропорції між заощадженнями і інвестиціями. За останні п'ять років дана ситуація не покращалася, і частка інвестицій в основний капітал вагалася в діапазоні 8-11% ВВП [15].

У 2009 р. по відношенню до 1990 р. прямі інвестиції в основний капітал склали лише 50%, при цьому "дно" падіння даних інвестицій доводиться на 1997 р., коли по відношенню до 1990 р. вони склали 20,7%. Період економічного зростання з 2000 по 2007 рр. характеризувався відновленням і інтенсифікацією інвестиційних процесів, і в 2007 р. інвестиції в основний капітал по відношенню до 1990 р. досягли відмітки в 87,7%.

При цьому інвестори у виборі підприємств керувалися його поточним станом, високою рентабельністю і здатністю окупити кошти в стислі терміни. Наслідком орієнтації на гарантоване здобуття прибутку в короткостроковому періоді стала відсутність джерел інвестиційних коштів для багатьох підприємств. Частка проектів, орієнтованих на довгостроковий розвиток підприємств, дуже мала.

У загальних по Україні капітальних інвестиціях переважають вкладення в матеріальні активи. За 1 квартал 2010 р. їх частка складає 95,9% (25,0013 млрд. грн.), тоді як інвестиції в нематеріальні активи у розмірі 1,0626 млрд. грн. складають 4,1%. Додамо, що одним із стримуючих чинників для інвесторів є порушення їх прав і інтелектуальної власності. В Україні інтелектуальна власність майже не враховується ні в собівартості продукції, ні в балансовій вартості підприємств і складає менше 1% їх вартості, а сумарний обсяг незареєстрованих нематеріальних активів на вітчизняних підприємствах оцінюється в 200-

250 млрд. дол. США, хоча вартість капіталізації в процесі приватизації знижувалася до 80% [12].

Слід також відзначити, що політичні, соціальні, макроекономічні умови, обмеження, чинники і особливості розвитку і функціонування комерційного сектора проектується в систему цінностей (корпоративну культуру) на підприємствах. Ігнорування власниками і керівниками потреби в управлінні ціннісними установками на підприємстві або допущення неправильних установок (корупція, крадіжка, інертність, опірність навчання і тому подібне) наводить до довільного формування системи цінностей, не сприяючої розвитку підприємства, виникненню проблемних і критичних (форс-мажорних) ситуацій. Особливо проблематичним питання про розвиток підприємства стає при прагненні керівництва до максимальної вигоди в стислі терміни [16].

Виявлення і аналіз чинників розвитку підприємства є невід'ємним блоком загального процесу управління. Його результати використовуються у визначенні цілей розвитку, розробці стратегій і плануванні проектів по забезпеченню необхідного рівня їх результативності.

Література

1. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / За заг. ред. В.М. Гейця, А.І. Даниленка, М.Г. Жулинського, Е.М. Лібанової, О.С. Онищенко. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
2. Іваненко Л.М. Імітаційні ігри – ракурси й перспективи / Л.М. Іваненко // Вісник Національної академії наук. – 2007. – №5. – С. 58-67.
3. Амоша О.І. Інноваційне оновлення техніко-технологічної бази промислового виробництва на синергетичних засадах: теорія і практика / О.І. Амоша, І.П. Булеєв, Г.З. Шевцова // Наук.-практ. ж-л «Економіка промисловості». – 2007. – №1 (36) – С. 3-34.
4. Гриньова В.М. Концепція активізації підприємницької діяльності промислових підприємств / В.М. Гриньова, І.А. Дмитрієв // Економіка промисловості. – 2008. – № 3. – С. 3-11.
5. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи / Н.В. Тарасова, І.С. Калініченко та ін.; ред. Б.М. Данилишина. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. – 308 с.
6. Фрейкман Л.М. Аналіз інституціональної динаміки в країнах с переходною економікою / Л.М. Фрейкман, В.В. Дашкеєв, М.Р. Муфтяхетдинова. – М.: ІЭПП, 2009. – 252 с.
7. Mundial B. World development indicators / Mundial B. – Washington: The World Bank, 2008. – 420 p.
8. Аслунд А. Розбудова капіталізму. Економічні перетворення у країнах колишнього радянського блоку / А. Аслунд. – К.: Дух і літера, 2004. – 637 с.
9. Лукінов І.І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя) / І.І. Лукінов. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2007. – 455 с.
10. Реструктуризація промисловості України у процесі посткризового відновлення / О.В. Собкевич, А.І. Сухоруков, В.Г. Савенко та ін.; За ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 54 с.
11. Лепа Р.Н. Перспективи розвитку українського машиностроєння в умовах економічного кризису / Р.Н. Лепа, А.А. Охтень, // Розвиток фінансових методів державного управління національною економікою: зб. наук. пр. ДонДУУ. – 2009. – Вип. 142. – С. 45-54.
12. Стенограма Парламентських слухань. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів // Інвестиції та інноваційний розвиток. – 2009. – №3. – С.2-53.
13. Ерешко Ф.И. Моделирование рефлексивных стратегий в управляемых системах / Ф.И. Ерешко // Сообщение по прикладной математике. – М.: ВЦ РАН, 2001. – 47 с.
14. Доклад о мировом развитии 2002 года. Создание институциональных основ рыночной экономики / Пер. с англ. – М.: Весь мир, 2002. – 264 с.
15. Белінська Я.В. Український ринок капіталу: стан, проблеми, шляхи розвитку / Я.В. Белінська, О.І. Дудар // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 4(13). – С. 113-122.
16. Джеймс О'Тул. Спасает только честность [Электронный ресурс] / Джеймс О'Тул, Уоррен Беннис // Harvard business review Россия. – 2009. – №9.

Рекомендовано до публікації:
Д.е.н., проф. Леною Р.М. 20.04.2011

Надійшла до редакції:
26.04.2011